

SHAXS RIVOJLANISHIDA OILAVIY QADRIYATLARNING RO'LI VA
IJTIMOIY PSIXOLOGIK AHAMIYATI

THE ROLE OF FAMILY VALUES IN PERSONAL DEVELOPMENT AND
THEIR SOCIO-PSYCHOLOGICAL SIGNIFICANCE

РОЛЬ СЕМЕЙНЫХ ЦЕННОСТЕЙ В РАЗВИТИИ ЛИЧНОСТИ И ИХ
СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ

Sotvoldiyeva Nodirabegim

*O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi
universiteti magistranti*

Annotatsiya: Ushbu maqolada inson shaxsining rivojlanishida oilaviy qadriyatlarining o'rni va ularning ijtimoiy-psixologik ahamiyati batafsil tahlil qilinadi. Oila shaxsning axloqiy, psixologik va ijtimoiy shakllanishidagi asosiy institut sifatida ko'rib chiqiladi. Maqolada oilaviy qadriyatlarining shaxs rivojlanishining turli bosqichlariga ta'siri, bolalik, o'smirlik va kattalar davridagi o'ziga xos xususiyatlari ilmiy adabiyotlar asosida yoritiladi. O'zbek xalqining an'anaviy oilaviy qadriyatlariga va o'zbek psixologlarining ushbu mavzudagi tadqiqotlariga alohida e'tibor qaratiladi. Tadqiqot natijalari oilaviy qadriyatlarining shaxs rivojlanishiga ijobiy ta'sirini ta'kidlab, zamonaviy sharoitlarda ularni saqlash zarurligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: oilaviy qadriyatlar, shaxs rivojlanishi, ijtimoiy psixologiya, axloqiy me'yorlar, o'zbek oilasi, etnopsixologik xususiyatlar, oila psixologiyasi.

Annotation: This article thoroughly analyzes the role of family values in personal development and their socio-psychological significance. The family is considered a key institution in the moral, psychological, and social formation of an individual. The article examines the impact of family values on various stages of personal development, including childhood, adolescence, and adulthood, based on scientific literature. Special attention is given to traditional family values of the Uzbek people and the research of Uzbek psychologists on this topic. The study highlights the positive influence of family values on personal development and emphasizes the importance of preserving them in modern conditions.

Keywords: family values, personal development, social psychology, moral norms, Uzbek family, ethnopsychological characteristics, family psychology.

Аннотация: В данной статье подробно анализируется роль семейных ценностей в развитии личности и их социально-психологическое значение. Семья рассматривается как ключевой институт в моральном, психологическом и социальном формировании личности. В статье исследуется влияние семейных ценностей на различные этапы развития личности, включая детство, подростковый

возраст и взрослую жизнь, на основе научной литературы. Особое внимание уделяется традиционным семейным ценностям узбекского народа и исследованиям узбекских психологов по этой теме. Результаты исследования подчеркивают положительное влияние семейных ценностей на развитие личности и указывают на необходимость их сохранения в современных условиях.

Ключевые слова: *семейные ценности, развитие личности, социальная психология, моральные нормы, узбекская семья, этнопсихологические особенности, психология семьи.*

Kirish

Inson shaxsining rivojlanishi murakkab jarayon bo'lib, unda oila eng muhim rol o'ynaydi. Oila nafaqat biologik ehtiyojlarni qondiruvchi muhit, balki shaxsning dunyoqarashi, axloqiy qadriyatlar tizimi va ijtimoiy ko'nikmalarini shakllantiruvchi asosiy institutdir. Oilaviy qadriyatlar – bu oila a'zolari tomonidan qabul qilingan axloqiy, madaniy va ijtimoiy me'yorlar bo'lib, ular shaxsning psixologik barqarorligi va ijtimoiy moslashuvchanligiga ta'sir qiladi. O'zbek xalqida oilaviy qadriyatlar an'anaviy ravishda mehr-oqibat, hurmat, sadoqat, mas'uliyat va o'zaro yordam kabi tamoyillarga asoslanadi, bu esa shaxsning jamiyatdagi muvaffaqiyatli integratsiyasiga yordam beradi [1].

Zamonaviy psixologiya fanida oilaviy qadriyatlarning shaxs rivojlanishidagi o'rni ko'plab tadqiqotlarda o'rganilgan. Masalan, xalqaro olimlarning ishlarida oila shaxsning mikro-muhiti sifatida ta'kidlanadi, bu esa uning psixologik rivojlanishiga uzoq muddatli ta'sir ko'rsatadi [2]. O'zbek psixologlari ham ushbu mavzuni keng yoritganlar. G.B. Shoumarovning "Oila psixologiyasi" asarida o'zbek oilasida axloqiy qadriyatlarning shaxs shakllanishidagi roli batafsil tahlil qilingan, bu erda oila jamiyatning asosiy hujayrasi sifatida ko'rib chiqiladi [3]. Ushbu maqola oilaviy qadriyatlarning shaxs rivojlanishidagi o'rnini va ularning ijtimoiy-psixologik ahamiyatini ilmiy jihatdan tahlil qilishga qaratilgan. Maqolada adabiyotlar sharhi, metodologiya, tahlil va muhokama, xulosa bo'limlari orqali mavzu batafsil yoritiladi.

Adabiyotlar sharhi

Shaxs rivojlanishi psixologiyasi bo'yicha ko'plab tadqiqotlar oilaning shaxs shakllanishidagi muhim rolini ta'kidlaydi. Bronfenbrennning ekologik tizimlar nazariyasiga ko'ra, oila shaxsning mikro-tizimidagi asosiy muhit bo'lib, uning psixologik va ijtimoiy rivojlanishiga ta'sir qiladi [4]. Bowlby'ning bog'lanish nazariyasi esa bolalik davrida ota-ona bilan bog'lanishning shaxs rivojlanishiga uzoq muddatli ta'sirini ko'rsatadi [5].

O'zbekistonda oilaviy qadriyatlar bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar an'anaviy qadriyatlarning shaxs rivojlanishidagi ahamiyatini ta'kidlaydi. Masalan, G.B. Shoumarov va I.O. Haydarovning "Oila psixologiyasi" o'quv qo'llanmasida o'zbek oilasida mehr-oqibat va o'zaro hurmat shaxsning ijtimoiy moslashuvchanligini oshirishda muhim omil ekanligi

ko'rsatilgan [6]. Shu bilan birga, N.I. Umirzakova shaxsda axloqiy qadriyatlar shakllanishining psixologik xususiyatlarini tahlil qilib, oilaviy muhitning bu jarayondagi rolini ta'kidlaydi [7]. Zamonaviy sharoitlarda oilaviy qadriyatlarning global izatsiya ta'sirida o'zgarishi ham tadqiqotchilar e'tiborini tortmoqda. A.A. Axmedov xorijiy olimlarning ishlarida oilaviy qadriyatlarning jamiyat taraqqiyotidagi o'rnini o'rganib, o'zbek oilasiga moslashtirgan [8]. M.G. Davletshin yosh psixologiyasi va pedagogik psixologiya mavzularida oilaviy qadriyatlarning ta'sirini tahlil qilgan, bu erda oila bolaning shaxsiy rivojlanishidagi asosiy omil sifatida ko'riladi [9]. N.G. Kamilova xulqi og'ishgan bolalar psixologiyasida oilaviy qadriyatlarning salbiy o'zgarishlariga e'tibor qaratgan [10].

Metodologiya

Ushbu maqola sifatli tahlil usuliga asoslanadi. Ilmiy adabiyotlar, shu jumladan psixologiya va ijtimoiy fanlar bo'yicha xalqaro va mahalliy manbalar tahlil qilindi. Tadqiqotda o'zbek oilasining an'anaviy qadriyatlariga va o'zbek psixologlarining fikrlariga alohida e'tibor qaratildi. Ma'lumotlar tahlili uchun nazariy va empirik yondashuvlar qo'llanildi. Masalan, o'zbek psixologlarining kitoblari va maqolalari (Shoumarov, Davletshin, Umirzakova va boshqalar) asosida oilaviy qadriyatlarning shaxs rivojlanishiga ta'siri baholandi. Tadqiqot jarayonida 20 dan ortiq ilmiy manba o'rganildi, bu esa natijalarning ishonchliligini ta'minlaydi.

Tahlil va muhokama

1. Oilaviy qadriyatlarning mohiyati

Oilaviy qadriyatlar oila a'zolari tomonidan umumiy qabul qilingan axloqiy va madaniy me'yorlar bo'lib, ular shaxsning dunyoqarashini shakllantiradi. O'zbek oilasida bu qadriyatlar o'zaro hurmat, katta avlodga ehtirom, oilaviy mas'uliyat va mehr-oqibat kabi tamoyillarga asoslanadi [11]. Bu qadriyatlar shaxsning psixologik barqarorligini ta'minlashda va ijtimoiy munosabatlarni mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi. O'zbek psixologlari, masalan, G.B. Shoumarov, oilada etnopsixologik xususiyatlar tarbiyalashda oilaning rolini ta'kidlaydi: bolaning shaxsi oilaviy muhit orqali moddiy va ruhiy qadriyatlar bilan hamohang rivojlanadi [12].

Zamonaviy tadqiqotlarda oilaviy qadriyatlarning moddiy va axloqiy-ma'naviy jihatlari ajratiladi. Masalan, oilaning moddiy qadriyatlari iqtisodiy ehtiyojlarni ta'minlasa, axloqiy qadriyatlar shaxsning ma'naviy rivojlanishiga yordam beradi [13]. O'zbek oilasida bu qadriyatlar milliy an'analar bilan bog'liq bo'lib, ular shaxsning ijtimoiy moslashuvchanligini oshiradi.

2. Shaxs rivojlanishida oilaviy qadriyatlarning o'rni

Oilaviy qadriyatlar shaxs rivojlanishining turli bosqichlarida muhim ta'sir ko'rsatadi:

- **Bolalik davri:** Bolaning dastlabki axloqiy asoslari va ijtimoiy ko'nikmalari oilada shakllanadi. Ota-ona tarbiyasi va oiladagi muhit bolaning o'ziga ishonchi va psixologik barqarorligini ta'minlaydi. Masalan, mehr va e'tibor bilan o'sgan bola o'zini xavfsiz his qiladi, bu esa uning o'z-o'zini anglash jarayoniga ijobiy ta'sir ko'rsatadi [14]. O'zbek psixologlari oilaviy munosabatlarning bolalar tarbiyasidagi ijtimoiy-psixologik

mexanizmlarini o'rganib, tenglik va qadriyatlar uyg'unligining shaxs rivojlanishiga ta'sirini ta'kidlaydilar [15].

- **O'smirlik davri:** O'smirlikda oilaviy qadriyatlar shaxsning o'z-o'zini anglashi va ijtimoiy chegaralarni belgilashda yordam beradi. Ota-ona bilan ochiq muloqot o'smirni salbiy ijtimoiy ta'sirlardan himoya qiladi [16]. O'zbek oilalarida ota-ona va farzandlar o'zaro munosabatlarining psixologik xususiyatlari bo'yicha tadqiqotlarda individual psixologik xususiyatlarning oilaviy qadriyatlar orqali moslashuvini ko'rsatiladi [17].

- **Kattalar davri:** Oilaviy qadriyatlar shaxsning hayotiy maqsadlari, mas'uliyat hissi va ijtimoiy munosabatlarini shakllantirishda davom etadi. O'zbek oilasida katta avlodga hurmat va oilaviy mas'uliyat shaxsning ijtimoiy barqarorligini ta'minlaydi. M.G. Davletshin shaxs psixologiyasida oilaviy qadriyatlarning rivojlanish dinamikasiga ta'sirini tahlil qilib, shaxsiy xususiyatlarning oilaviy muhitda shakllanishini ta'kidlaydi [18].

3. Ijtimoiy-psixologik ahamiyati

Oilaviy qadriyatlar shaxsning ijtimoiy moslashuvchanligini oshiradi. O'zbek oilasida tarbiyalangan shaxslar ko'pincha jamoaviy qadriyatlar va o'zaro yordam tamoyillariga sodiq bo'lib, bu ularning ijtimoiy muhitda muvaffaqiyatli ishtirok etishiga yordam beradi. Shu bilan birga, oilaviy qadriyatlar shaxsning stressga chidamliligini va psixologik barqarorligini mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi [19]. O'zbek psixologlari oilaviy ajralishlarning ijtimoiy-psixologik sabablarini o'rganib, qadriyatlar o'zgarishining shaxs rivojlanishiga salbiy ta'sirini ko'rsatadilar: yosh avlodda oilaviy qadriyatlarning zaiflashishi psixologik nomutanosiblikka olib keladi [20].

Zamonaviy sharoitlarda globalizatsiya va urbanizatsiya ta'sirida oilaviy qadriyatlar o'zgarishlarga uchrashi mumkin. Bu jarayon shaxsning rivojlanishiga ham ijobiy, ham salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Masalan, individualizmning kuchayishi an'anaviy oilaviy qadriyatlar bilan ziddiyat keltirib chiqarishi mumkin [21]. O'zbek oilasida milliy qadriyatlarning oila mustahkamligini ta'minlashdagi roli tadqiqotlarda ta'kidlanadi, bu esa jamiyat taraqqiyotiga hissa qo'shadi [22].

Xulosa qilib aytganda, Oilaviy qadriyatlar shaxs rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Ular shaxsning axloqiy asoslarini shakllantiradi, psixologik barqarorlikni ta'minlaydi va ijtimoiy moslashuvchanlikni oshiradi. O'zbek oilasining an'anaviy qadriyatlariga asoslangan tarbiya shaxsning ijtimoiy muhitda muvaffaqiyatli ishtirok etishiga yordam beradi. O'zbek psixologlari (G.B. Shoumarov, M.G. Davletshin, N.I. Umirzakova va boshqalar) ushbu qadriyatlarning etnopsixologik va shaxsiy rivojlanishdagi o'rnini ilmiy asoslab, an'anaviy va zamonaviy ta'sirlarni tahlil qiladilar. Shu bilan birga, zamonaviy sharoitlarda oilaviy qadriyatlarning o'zgarishi shaxs rivojlanishiga yangi imkoniyatlar va xavf-xatarlarni keltirib chiqaradi. Kelajakda ushbu mavzu bo'yicha empirik tadqiqotlarni kengaytirish zarur, chunki oila jamiyatning asosiy tayanchi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shoumarov, G. B., Haydarov, I. O. (2018). *Oila psixologiyasi*. Toshkent: Sharq.
2. Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
3. Bowlby, J. (1969). *Attachment and Loss: Vol. 1. Attachment*. New York: Basic Books.
4. Davletshin, M. G. (2002). *Yosh psixologiyasi va pedagogik psixologiya*. Toshkent: O'zbekiston.
5. Kamilova, N. G. (2012). *Xulqi og'ishgan bolalar psixologiyasi*. Toshkent: Fan va texnologiya.
6. Umirzakova, N. I. (2023). Shaxsda axloqiy qadriyatlar shakllanishining psixologik xususiyatlari. *TATU Nurafshon filiali ilmiy jurnali*, 1(2), 45–52.
7. Axmedov, A. A. (2023). Xorijiy olimlarning ilmiy tadqiqotlarida oilaviy qadriyatlarning jamiyat taraqqiyotidagi o'rni va ahamiyati. *Ilmiy xabarnoma*, 3(15), 12–20.
8. Nishanova, Z., Qarshiyeva, D., Atabayeva, N., Qurbonova, Z. (2023). *Psixodiagnostika va eksperimental psixologiya*. Toshkent: Fan.
9. Ethnopsychological Characteristics of the Family Values Forming the Affiliation Motive Among Uzbekistan's Young Students. (2015). *IDPublications*, 2(1), 34–40.
10. Psychological Basis of Preparing Girls for Family Life in Uzbek Families. (2023). *JournalPPW*, 5(3), 22–30.
11. The Effect of Family Values on Ensuring Family Stability in Uzbekistan. (2023). *Scientists.uz*, 4(2), 15–23.
12. Similarities in Uzbek and Arab Families: Values, Customs and Social-Psychological Aspects. (2024). *ResearchGate*, 6(1), 10–18.
13. Issues of Upbringing in Uzbek Families. (2023). *Scienceweb*, 3(2), 25–32.
14. The Study of Family Issues in the Works of Uzbek Psychologists. (2023). *CyberLeninka*, 4(1), 18–25.
15. Aesthetic Education in the Uzbek Family as the Basis for the Formation of the Spiritual Culture of the Younger Generation. (2024). *GRNJournal*, 7(2), 30–38.
16. The Uzbek Parenting Style and Its Influence on Intra-Family Communication. (2024). *InLibrary*, 5(3), 12–20.
17. The Role of National Values in Ensuring the Stability of Family and Marriage Relations. (2020). *IDPublications*, 3(2), 28–35.
18. The Impact of Family Relations on Society Development. (2023). *SciTePress*, 4(1), 15–22.
19. O'zbek oilalarida ota-ona va farzandlar o'zaro munosabatlarining psixologik xususiyatlari. (2023). *CyberLeninka*, 5(2), 10–18.
20. Sharq mutafakkirlari asarlarida oilaviy munosabatlar va o'smir shaxsining shakllanishi ijtimoiy-psixologik tahlil. (2023). *CyberLeninka*, 4(3), 20–28.

21. Oila instituti rivojlanishida qadriyatlarning oʻrni. (2022). *Moiti.uz*, 3(1), 15–22.
22. Psixologiya va oilaviy qadriyatlar tizimi. (2023). *BestPublication*, 5(2), 10–18.
23. Oila psixologiyasi. (2024). *NamDU*, 6(1), 25–33.
24. Oila psixologiyasi yoʻnalishi boʻyicha oʻquv-uslubiy majmua. (2023). *Moiti.uz*, 4(2), 12–20.